

cak ayaklanma bir süre sonra bastırılmış, feodal yönetimin Bulgar köylüleri üzerindeki baskısı daha da ağırlaşmıştır.

Bu baskılar üzerine Bizans hâkimiyetine karşı 1185'te Tırnova çevresinde Bolyar Petar ve Bolyar Asen kardeşlerin önderlik ettikleri bir başka ayaklanma başladı. Köylülerin de önemli ölçüde destek verdikleri bu harekette önce eski başşehir Preslav'a girilmiş ve hemen hemen bütün Kuzey Bulgaristan ele geçirildikten sonra Trakya'ya yürünmüştür. Bizans imparatoru 1186'da bu toprakları yeniden zaptetmişse de Tuna'yı geçerek Kumanlar'a sığınmış olan Petar ve Asen kardeşler buradan sağladıkları ordu ile Kuzey Bulgaristan'ı yeniden ele geçirmişler ve 1187'de Bizans imparatorunu barış yapmak zorunda bırakmışlardır. Böylece Bizans ikinci Bulgar Devleti'ni tanımış, yönetimin başına da I. Asen geçmiştir. Daha fazla bağımsızlık isteyen bolyarlarla I. Asen arasındaki mücadelede I. Asen hayatını kaybetmiş (1196), yönetimin başına kardeşi Kalyan (1197-1207) geçmiş ve eski yerlerden bazılarını yeniden Bulgar topraklarına katmıştır. Daha sonra Boril (1207-1218) ve II. İvan Asen (1218-1241) zamanında içte merkezî devletin gücü artırılmaya çalışılmış, dışta da ülke çıkarları açısından değişken bir politika takip edilmiştir. Ancak bundan sonra Bulgar Devleti yönetiminin, bolyarların anlaşmazlıklarından ve güçlerinin giderek artmasından dolayı zamanla zayıflamış olduğu görülmektedir. 1241'lerde Bulgaristan Tatarlar'ın hücumuna uğramış, en güçlü bolyar grubunca yönetim başına getirilen Konstantin Tih'çe (veya Asen, 1257-1277) tarafından da düzen sağlanamamıştır. Kral (tsar) ve bolyar topraklarında çalışan köylülerin durumları giderek ağırlaşmıştır. Kral memurlarının suistimalleri ve diğer sebepler köylüler için durumu artık dayanılmaz hale getirmiştir. 1270'li yıllarda Tatarlar'ın ülkeye kuzeydoğudan başlattıkları baskılar günlük olaylardan olmuştur. Bunlara karşı gelmeye ise ne Tatarlar'ın vassâli durumunda olan kral ne de bolyarlar cesaret edebilmişlerdir. Bütün iç ve dış baskılara yani feodaliteye karşı bir ayaklanma harekati olmuş, bu hareket bir domuz çobanı olan İvaylo'ya izâfeten "İvaylo Ayaklanması" adıyla tarihe geçmiştir. Ayaklanma bütün ülkeyi sarıp İvaylo'yu adım adım krallığa kadar getirmiş, ancak sonunda o da öldürülmüştür. Bu dönemde artık devletin gücü kalmamış,

kendini kuvvetli hissedenden bolyar grubu kendi adaylarını tahta oturtmaya başlamış, böylece ülkede güçlü bolyarlar tarafından ayrı siyasî merkezler ortaya çıkarılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Statistiçeski Godişnik na Tsarstvo Balgariya, Sofia 1939; L. A. D. Dellin, *Bulgaria*, New York 1957; Tayyip Gökbiğin, *Rumeliye Yörükleri, Tatarlar ve Evlâdî Fatihan*, İstanbul 1957; T. Yordanov — Hr. Marinov, *İkonomiçeska Geografiya*, Varna 1967; *Statistiçeski Godişnik na Nr. Balgariya*, Sofia 1969; *Problems of Transition from Capitalism to Socialism in Bulgaria* (nşr. Bulgarian Academy of Sciences), Sofia 1976; İ. M. Maergolza v.dğr., *Ekonomiçeskaya Geografiya Zarubejnih Sotsialistiçeskih Stran*, Moskva 1978; 100 Godini Balgarska İkonomika, Sofia 1978; *Statistiçeski Godişnik na Nr. Balgariya*, Sofia 1981; *Statistical Reference Book. P. R. Bulgaria*, Sofia 1984; *Statistiçeski Spravnoçnik na Nr. Balgariya*, Sofia 1985; Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadi 2: Bulgaristan*, İstanbul 1987; "La Potantiel Energetique de la P. R. Bulgaria", *Problemes Economiques*, V, Sofia 1981; B.-Ch. Jelavich, "Bulgaria", *EAm*, IV, 742-752; Akdes Nimet Kurat, "Bulgar", *İA*, II, 781-796; *TA*, VIII, 383-396; *EBr*, IV, 385-396; "Bulgarie", *EUn*, III, 681-692; *GSE*, III, 350 vd. NAZİF KUYUCUKLU

Osmanlı Dönemi. Osmanlılar'ın Rumeli'ye geçip Edirne ve Filibe'yi almaları üzerine bu bölgelere sınırı bulunan Bulgarlar'la ilk olarak temasa geçildi. Bulgar Çarı İvan Aleksandr Asen Osmanlılar'ın ilerlemesinden endişeye düşerek 1362 ile 1363 yılları arasında Osmanlılar'ın fethetdikleri bazı yerleri geri aldı. Ancak 1365'te ölümü Bulgar Devleti'nin parçalanmasına sebep oldu ve Bulgar topraklarının fethi kolaylaştı. Çarın büyük oğlu İvan Stratişimir Vidin ile Batı Bulgaristan'a, küçük oğlu veliaht Sasmanos (Şişman) ise Bulgar Krallığı'nın merkezi Tırnova ve Orta Bulgaristan ile Silistre, Niğbolu, Yanbolu, Sofya gibi yerlere hâkim olmuştur. Batı Bulgaristan'a hâkim bulunan İvan Stratişimir, kayınbiraderi Eflak Prensi Vladislav (Layko) ile damadı Bosna Kralı Tvartko'nun yardımıyla Şişman'ın elinden Sofya'yı alarak kardeşleriyle mücadelesinde Osmanlılar'ın yardımını istedi. Ancak bu sırada Balkanlar'a göz dikmiş bulunan Macar Kralı Layoş 1365'te Vidin'i ele geçirdi ve Stratişimir ile ailesini Hirvatistan'a sürdü. Macar kralı ayrıca 200.000 kadar Bulgar'ı zorla Katolik yaparak Katolik rahipler vasıtasıyla Bulgarlar üzerindeki baskıyı arttırdı. Bu vaziyette dayanamayan Batı Bulgarları 1369'da Şişman ile Eflak prensini kendilerini kurtarmaya davet ettiler. Bunun üzeri-

ne Macarlar Vidin'den atıldı, fakat bir yıl sonra Layoş tekrar Vidin'e girerek büyük zulümlerde bulundu. Bununla beraber Vidin daha sonra Eflak Kralı Vladislav tarafından yeniden alınarak Stratişimir'e verildi ve kral Macar hâkimiyetini tanıdı. Bu sırada Kral Şişman Türkler'e karşı Avrupa'dan yardım talebinde bulunmak için ülkesinden geçen Bizans imparatoru Yuannis'i hapsetti ve 1367'de Türkler'le iş birliğine giderek Vidin'e bir saldırı düzenledi. Ancak Yuannis'in dayısı Savua Kontu Amadée Bulgarlar'a ait Süzebolu, Ahyolu ve Misivri'yi alıp Yuannis'i serbest bıraktığı gibi Eflak Prensi Vladislav ve Macarlar'dan sağladığı yardımla Kral Şişman'ı Vidin'den attı. Bu arada Eflaklılar 1373'te Niğbolu'yu işgal ettiler. Öte yandan güneyden de Osmanlılar tarafından sıkıştırılan Bulgarlar Trakya'dan atıldılar.

Bugünkü Bulgaristan'ı oluşturan topraklara karşı ilk Osmanlı fethatı I. Murad zamanında başladı. Edirne'nin fethi sırasında Meriç vadisine hâkim ve Edirne'yi koruyacak biçimde bulunan Çirmen fethedildi. Ardından Yanbolu Timurtaş Paşa, Zağra ve çevresi ise Lala Şâhin Paşa tarafından alındı. Fethedilen bu yerlere Anadolu'dan Türk göçmenler getirilerek nüfus artırıldı ve bölge idarî teşkilâtta Rumeli eyaleti içerisine dahil edilerek Çirmen, Hasköy, Çırpan, Akçakızanlık, Yeni Zağra ve bugün Türkiye'nin Ergene bölgesiyle Eynepazarı ve Tekirdağ vilâyetinden meydana gelen ilk Osmanlı sancaklarından olan Çirmen sancağı teşkil edildi. Böylece Türkler bölgeye kesin olarak yerleştiler. Nitekim XVI. yüzyılda (1530) sancak nüfusunun % 88'i (yaklaşık 35.000) müslüman Türkler'den, % 12'si de (yaklaşık 5.000) Bulgar, Rum ve diğer gayri müslimlerden meydana gelmekteydi. III. Murad döneminde de nüfusun % 87'si (yaklaşık 59.000) müslüman Türkler'den, % 13'ü (yaklaşık 9.000) Bulgar ve diğer müslüman olmayan unsurlardan teşekkül etmekteydi.

Osmanlılar'ın Balkanlar'da Morava'ya kadar ilerlemesi ve Sırp Krallığı'yla sınır komşusu olması Sırp ve Bosna Slavları arasında endişe doğurarak bu iki prensliğin birleşmesine ve Osmanlılar'a karşı birlikte hareket etme kararı almalarına yol açtı. Nitekim 1388 yılında, Neşri ve Hoca Sâdeddin Efendi'nin bildirdiğine göre Lala Şâhin, Âşıkpazazâde'nin kaydettiğine göre ise Timurtaş Paşa'nın kumandasında Bosna'ya akında bulunan 20.000 kişilik bir akıncı kuvveti, Bosna

Kralı Tvartko ile Sırp Despotu Lazar kumandasındaki 30.000 kişilik müttefik kuvvetlerine Ploşnik mevkiinde mağlûp oldu (1388). Bu bozgunda 15.000 Türk akıncısının şehid düştüğü kaynaklarda belirtilmektedir.

Osmanlı kuvvetlerinin Ploşnik'te uğradığı bu hezimet, hristiyan dünyasında, öteden beri yenilmez denilen Türkler'in yenilebileceği inancının hâkim olmasına ve dolayısıyla Balkanlar'ın büyük bir kısmını ele geçirmiş olan Osmanlı Devleti'ne karşı geniş çaplı bir ittifaka sebep oldu. Nitekim Türkler'i Balkanlar'dan tamamıyla atmak düşüncesiyle Sırp, Bulgar, Eflak (Ulah), Boşnak, Arnavut, Macar, Boğdan, Çek ve Bosna krallıkları aralarında anlaşarak kuvvetlerini Osmanlılar'a karşı birleştirdiler. Buna mukabil Sultan I. Murad, Balkan ittifakına karşı bir tedbir olmak üzere Veziriâzam Çandarlı Ali Paşa'yı Bulgarlar'ın saf dışı bırakılmasına memur etti. Bunun üzerine Çandarlı Ali Paşa 30.000 kişilik bir kuvvetle hızla Bulgar topraklarına girerek Pravadi ve Şumnu'yu zaptetti, ardından Bulgar başşehri Tırnova'yı aldı. Bu durum karşısında Bulgar Kralı Şişman Niğbolu'ya çekildi. Ancak Sultan Murad'ın ordusuyla buraya gelmesi karşısında itaat etmek mecburiyetinde kaldı. Fakat Osmanlı ordusu çekilir çekilmez yeniden isyan eden Kral Şişman'a karşı yeni bir askerî harekâta girişmek mecburiyeti doğdu ve Ali Paşa başta Silistre, Hezargrad, Rusçuk gibi kaleler olmak üzere pek çok kaleyi ele geçirdi. Bu arada Niğbolu Kalesi de fethedilerek kral ailesiyle birlikte esir alındı. Ayrıca Bulgarlar'a yardım için gelen Sırp kuvvetlerince ele geçirilen Şehirköy de geri alındı ve böylece Bulgar Krallığı Osmanlı idaresi altına girdi, Balkan ittifakına da büyük bir darbe vuruldu.

Kral padişah tarafından vergiye bağlanmak suretiyle affedildi ve Tırnova ile bir kısım yerler kendisine bırakıldı. Ancak 1392'de Macar Kralı Sigismund'la gizlice haberleşen ve Osmanlılar'a karşı tavır takınan Şişman'ın bu durumu Yıldırım Bayezid tarafından öğrenilince krallığın tamamen ortadan kaldırılması kararı verildi. Bunun üzerine 1393'te Yıldırım'ın büyük oğlu Süleyman Çelebi kumandasında sevk edilen kuvvetler Bulgar başşehri Tırnova'yı ele geçirerek Bulgar Krallığı'na son verdiler. Kral Şişman ve Bulgar patriği esir alındı. Bu savaş sonrasında kralın oğlu Aleksandr Müslümanlığı kabul ederek Samsun sancak beyliğine tayin edildi.

Osmanlı idarî teşkilâtında, Bulgaristan'ın bugün yer aldığı sahalarda XVII. yüzyıl başlarına kadar Rumeli eyaleti içerisinde olmak üzere Sofya, Vidin, Silistre, Niğbolu, Çirmen, Vize ve Köstendil sancakları yer almaktaydı. XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinden öğrenildiğine göre fetihten hemen sonra bölgenin tahrirleri yapılmış, bu tahrirlerde yer alan kunnâmelerle bütün sancak ve kazaların vergi ve ticaretle ilgili hususları düzenlenmiş, ayrıca her beldenin müslüman, hristiyan ve yahudi gibi dinî; Türk, Rum, Bulgar, Çingene, yahudi, Ulah gibi millî unsurları tesbit edilmiştir. 1632 yılından itibaren Bulgaristan'da Silistre, Niğbolu, Çirmen, Vidin ve bazı kazaları Bulgaristan'da olmak üzere Vize gibi Özi eyaletlerine bağlı sancaklar bulunmaktaydı. Bu sancaklara bağlı bazı şehirlerin XVI. yüzyılda çeşitli tarihlerdeki nüfusları hâne olarak şu şekildedir:

Şehirler	Müslüman	Hristiyan	Çingene	TOPLAM
Eskicuma (1579)	85	7	—	92
Eski Zağra (1528)	2332	57	61	2450
Filibe (1489-1490)	796	78	33	907
Karinâbâd (1528)	688	108	—	796
Kızanlık (1528)	936	360	—	1296
Köstendil (1573)	623	84	—	707
Plevne (1516)	200	99	11	310
Plevne (1579)	558	180	44	782
Razgrad (1535)	104	—	—	104
Razgrad (1550)	195	—	—	195
Rusçuk (1528)	50	350	—	400
Rusçuk (1580)	525	532	—	1057
Silistre (1528)	8587	5188	—	13775
Sofya (1524)	848	280	—	1128
Sofya (1570)	1276	323	—	1599
Vidin (1528)	1138	19038	—	20176
Yanbolu (1528)	1424	75	—	1499

Şehirlerde ve köylerde yaşayan nüfusun büyük bölümü yörük adı altında geçiyordu. Bunlardan Tanrıdağı (Karağöz) yörükleri 1543'ten 1642 yılına kadar olan dönemde Bulgaristan'ın Çırpan, Karackdağı, Eski Zağra, Akçakızanlık, Karinâbâd, Filibe, Hatuneli, Rus Kasrı, Havass-ı Mahmud Paşa, Ahyolu, Yeni Zağra, Varna, Hırsova, Silistre, Şumnu, Pravadi, Niğbolu, Çernova, Tırnova ve Razgrad şehir ve kasabalarında dağılmış durumdaydı. Naldöken yörükleri de 1543'ten 1609'a kadar İhtiman, İzladı, Tatarpazarcığı, Filibe, Çirmen, Yanbolu, Ahyolu, Şumnu, Varna, Pravadi, Hırsova, Silistre, Aydos, Çernova, Tırnova, Lofça, Niğbolu, Hasköy, Çırpan, Kızanlık, Cısr-i Mustafa Paşa, Yenice-i Zağra ve Eski Zağra'da yayılmışlardı. Selânik yörüklerinin büyük bir kısmı bütün Makedonya ve Tesalya'da, dağınık ve az olarak da

Bulgaristan ve Dobruca'da yer almaktaydı. Ofçabolu yörükleri de Manastır ve Kosova vilâyetleriyle az miktarda Bulgaristan ve Dobruca'da yerleşmişlerdi. Vize yörükleri bugünkü Türkiye'nin Trakya bölümü ile Dimetoka ve Hasköy'de iskân edilmişti. Nihayet Kocacık yörükleri 1543-1584 yılları arasında Hırsova, Varna, Pravadi, Aydos, Rus Kasrı, Ahyolu, Karinâbâd, Şumnu, Burgaz, Kızılağaç, Yanbolu, Filibe, Silistre, Hacıoğlu pazarcığı, Akkırman, Bender ve Kili'de yerleşmişti.

XIX. yüzyıla kadar Türk idaresinden şikâyetçi olmayan Bulgarlar'ın 1789 Fransız İhtilâlî'nin milliyetçilik ve Ruslar'ın panslavist politikası ile Fener Rum Ortodoks Patrikhânesi'nin Bulgarlar'ı istismarı, isyan komitelerinin kurulmasına ve Bulgaristan'da ilk olayların başlamasına sebep olmuştur. Ancak ilk zamanlar Bulgar halkının desteklemediği bu isyan komitelerinin hareketleri zamanla Paisii, Sofroni, Neophytos gibi Bulgar papazlarının ve Jorge Venelin adlı Rus filologun çalışmaları ile genişledi ve Bulgarlar'da istiklâl düşüncesini uyandırdı. Bunun sonucu olarak bazı ayaklanma teşebbüsleri oldu, fakat elebaşların bertaraf edilmesiyle bir isyan çıkmadı. Bulgarlar'ın Osmanlı Devleti'ne karşı ilk ciddi hareketleri 1841 yılında, verginin ağırlığı ve memurların Bulgarlar'a kötü muamelesi iddiasıyla Leskofça ve Niş şehir ve köylerinde ayaklanma şeklinde başladı. İsyan kısa sürede bastırıldı, ancak büyük devletlerin de müdahalelerine yol açıldı. Nitekim vergi ve bazı idarî düzenlemeler yapılmasına rağmen Ruslar'ın kendilerine destek verecekleri ve onları ezdirmeyeceklerini belirten beyannâmeler dağıtmak suretiyle Bulgarlar'ı isyana teşvik etmeleri yüzünden 1849 yılında Vidin'de yeniden isyan çıktı ve iki yıl sürdü. Bu isyan da güçlükle bastırılabilirdi. Buna karşılık Kırım Harbi Rusya'nın müstakil Bulgaristan tasarısını bir müddet geri bıraktı. Ancak Gülhane Hatt-ı Hümayunu'ndan da faydalanarak önce bir Bulgar papaz evi, 11 Mart 1870 tarihinde de müstakil Bulgar kilisesi kuruldu.

Bulgar kilisesinin kurulması için çalışmalar yapılırken 1867'de dışarıda hazırlanan Bulgar isyanı patlak verdi. Bükreş, İbrâil, Yerköy gibi Eflak'ta hazırlanan çeteler Tuna'yı geçerek Zıstov'ta halkı isyana teşvik ettiler. İsyân Midhat Paşa tarafından bastırıldı, âsiler Rusçuk ve Tırnova'da muhakeme edilerek idam edildiler. Ancak yeni isyan hazırlıkları ya-

pılmaya devam etti. Nitekim 1875 yılın-
da Rusya'nın Filibe ve Rusçuk konsolos-
larının da yardımıyla kurulan yeni ihtilâl
cemiyetleri ortaya çıkarıldı. Buna rağ-
men idarecilerin âcizlikleri Nisan 1876'-
da büyük bir isyanın çıkmasına sebep ol-
du. Türk köy ve kasabaları yakıldı, müs-
lûman ahali katledildi. Sadrazam Mah-
mud Nedim Paşa'nın Rus elçisi İgnati-
yef'in sözlerine göre hareket etmesi se-
bebiyle isyanın bastırılması uzadı. Pek
çok yer yakıldı, yıkıldı ve nihayet 18.000
kişilik bir askerî kuvvet gönderilmek su-
retiyle isyan büyük zorluklarla bastırıl-
bildi.

Hersek ve Karadağ meselesinden çı-
kan ve Osmanlı tarihlerinde 93 Harbi ola-
rak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Sa-
vaşı Bulgaristan için de son derece önem-
li neticeler doğurdu. Bu savaş sonunda
İstanbul yakınlarına kadar gelen Rus-
lar'ın desteğinde Bulgarlar tarafından
müslûman-Türk halkı büyük zulüm gör-
dü; öldürme ve yağma dışında başta ca-
mi ve mezarlıklar olmak üzere Türkler'le
ilgili her şey büyük çapta yok edildi. Büt-
tün cephelerde Osmanlı Devleti'nin ye-
nilgişiyle sona eren savaş sonrasında im-
zalanan Berlin Antlaşması ile de Tuna
ile Balkanlar arasında Sofya, Niğbolu,
Ziştovi, Rusçuk, Silistre, Varna, Şumnu,
Lofça ve Tırnova gibi şehirleri içine alan
muhtar bir Bulgaristan Prensliği kurul-
du. Ayrıca aynı antlaşma ile Filibe, İslim-
ye, Eski Zağra, Tatarpazarlığı, Burgaz
ve Hasköy sancaklarından müteşekkil
Doğu Rumeli vilâyeti oluşturuldu. Prens-
lik 1885'te Doğu Rumeli vilâyetini de top-
raklarına kattı. 1912 Balkan Savaşı so-
nunda Bulgaristan Batı Trakya'sı olarak
adlandırılan Kırçali, Koşukavak, Ortaköy,
Gümölcine Yaylası, Daridere, Eğridere,
Paşmaklı, Rodopçuk, Nevrekop ve Raz-
lık ilçeleri de Bulgaristan topraklarına
dahil edildi. Böylece 1885'te 96.000 km²
olan Bulgaristan, bu Türk ilçelerinin ilâ-
vesiyle 111.000 km²'lik bir devlet hali-
ne geldi. Son olarak ise Romanya'dan
Güney Dobruca bölgesi Bulgaristan'a ka-
tıldı.

Bulgaristan bölgesinde XIX. yüzyıldan
itibaren önemli nüfus değişimleri ol-
muştur. Bu değişme genel olarak çete
hareketleri ve savaşlar sebebiyle Türk-
ler aleyhine gerçekleşmiştir. Meselâ 1831
yılında yapılan ilk Osmanlı nüfus sayı-
mında Bulgaristan'ın Cısr-i Mustafa Pa-
şa, Çırpan, Ahî Çelebi, Akçakızanlık, Es-
ki Zağra, Tırnova, Sutaş, Torluk, Saha-
ra, Filibe, Tatarpazarlığı, İhtiman, Sof-

ya, Berkofça, Lofça, Plevne, Rahova,
Niğbolu, Ziştovi, Rusçuk, Yanbolu, Yeni
Zağra, Kızılağaç, Hasköy, Varna, Karınâ-
bâd, Rus Kasrı, Aydos, Yenipazar ve Koz-
luca şehirlerinde yaklaşık 197.027 Türk,
269.285 Bulgar, Rum ve Sırp erkek nü-
fus bulunduğu ve bunlara kadınlar da
eklendiği takdirde Türk nüfusun yakla-
şık 394.054, Bulgar, Rum ve Sırp nüfu-
sun ise 538.570 dolaylarına ulaştığı tah-
min edilmektedir.

1868 yılında Tuna vilâyetinde 610.000
hristiyan, 412.417 müslûman nüfus gös-
terilmektedir. Bu nüfus içerisinde Bul-
gar asıllı olanlar 490.467, Türk nüfus da
359.907 idi. 1877-1878 Osmanlı - Rus
Savaşı öncesinde ise Doğu Rumeli vilâ-
yeti bölgesinde toplam 250.000 Türk,
400.000 civarında da Bulgar nüfusu yer
almaktaydı. Savaş sonrasında Türk nü-
fusu 120.000'e, Bulgarlar da 390.000'e
düşmüştür.

Alman A. Ritter tarafından 1878'de
Doğu Rumeli nüfusu 1.304.352 olarak
kaydedilmektedir. Bu verilen nüfusun
810.294'ü hristiyan, 503.058'i müslü-
man olarak gösterilmiştir. Aynı bölge-
nin nüfusu, yine 1878 tarihli salnâme-
ye göre, her hâne beş kişi sayılmak üzere
1.914.638'dir. Bu rakam, Berlin Kongre-
si'ne sunulmak üzere Saffet Paşa tara-
fından Musurus Paşa'ya gönderilen ve
onun tarafından 11 Nisan 1878'de Salis-
bury'ye verilen raporda da kaydedilmiş-
tir. Rus Teplow'un Doğu Rumeli'nin nü-
fusu ile ilgili olarak verdiği bilgiler de
bu rakama yaklaşık olup yine ona göre
Vidin, Tırnova, Niş ve Sofya'da Bulgar-
lar'ın, Rusçuk, Varna, Tulça, İslimye ve
Filibe'de Türkler'in çoğunlukta olduğu
belirtilmektedir. Diğer taraftan Başba-
kanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan, Os-
manlı Devleti'nin Doğu Rumeli'nin Filibe
ve İslimye sancakları ile ilgili nüfus ist-
atistiklerinde 170.422 Türk, 286.024
Ortodoks ve Katolik nüfus gösterilmek-
tedir.

Bağımsız Bulgar hükûmetinin 1888'de
neşrettiği resmî nüfus sayımına göre Bul-
garistan Prensliği'nde nüfus 2.193.434
olarak tesbit edilmektedir. Aynı tarihte
Doğu Rumeli'nin nüfusu da 960.941 idi.
Buna göre bütün Bulgaristan'daki toplam
nüfus 3.154.375 olup bunun 607.372'si
Türkçe konuşan müslûmanlar olarak gös-
terilmiştir (toplam nüfusa göre % 19.25).
Bulgarlar ise 58.000 Rum ve 162.000 de
diğer milletlere ait nüfus çıktıktan son-
ra 2.130.000 olarak tesbit edilmektedir
(% 67.52).

1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı sıra-
sında ve sonrasında sivil halktan 500.000
ile 600.000 Türk'ün öldürüldüğü veya
göçe zorlandığı bilinmektedir. Bunun ya-
nı sıra Rodoplar'da Rus kuvvetlerine kar-
şı uzun süre mukavemet eden Pomak-
lar'ın da antlaşma imzalanmasından son-
ra baskılar karşısında büyük ölçüde Tür-
kiye'ye göç ettikleri, diğer taraftan Filibe
sancağında 1875'te 300.000 olan Türk
nüfusun savaş şartları ve Bulgar zulmü
dolayısıyla 1878'de 15.000'e düştüğü
görülmektedir. Belgelerde 1880 yılların-
da devlet tarafından resmen yerleştiril-
mesi için emir çıkarılan 150.000 göçmen-
den bahsedilmektedir. Resmî Bulgar ist-
atistiklerine göre 1893 ile 1902 arasın-
da 72.524 müslûman Türk Türkiye'ye
göç etmiştir. 1908-1909 yıllarında ise
Balkan ülkelerinden gelen göç dalgası
daha da artmış ve özellikle 1913'te Bal-
kan Savaşı sonunda en yüksek seviyesi-
ne ulaşmıştır. Savaştan sonra 115.883 ki-
şi Hicret ve Muhâcirin Müdüriyet-i Umû-
miyyesi'ne başvurarak iskânını istemiştir.

1913'te Batı Trakya bölümü önce Bul-
garlar'ın, 1919'da Bulgaristan ve Yuna-
nistan'ın idaresine geçince Bulgaristan
Batı Trakya'sı'nda on Türk ilçesi ve bu-
rada yaşayan 333.321 Türk Bulgar idar-
esine girmiştir. Kayıtlardan anlaşıldığı-
na göre bu nüfusun 3800'ü öldürülmüş,
34.000'i de baskılar karşısında göç et-
mek mecburiyetinde kalmıştır. Bu sıra-
da bölgede ancak 10.720 Rum ve 50.967
Bulgar bulunuyordu. Nitekim A. Ischir-
koff da Bulgaristan tarafında kalan kı-
sımda sadece Pomaklar'ın 121.000 nü-
fusa sahip olduğunu kaydetmektedir.
Buna karşılık 1916'daki resmî Bulgar ist-
atistiğine göre Bulgaristan'ın Batı Trak-
ya bölümünde 209.618 Türk nüfus bu-
lunduğu bildirilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 50, s. 1; nr. 370, s. 190-191; nr.
492, s. 10-26; nr. 651; BA, Yıldız Evrakı, Ks. 18,
Evr. nr. 553/146, Kar. nr. 93, Zrf. nr. 34; Kara-
mânî Mehmed Paşa, *Tevârîhu's-selâtin* (trc. İ.
Hakkı Konyalı, *Osmanlı Sultanları Tarihi* için-
de), İstanbul 1949, s. 347; Aşıkpaşazâde, *Tarih*,
s. 61; Oruç b. Âdil, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, s. 25;
Neşri, *Cihannümâ* (Unat), I, 239, 241, 259, 269,
279, 281, 285, 287, 293, 297, 303, 305; Feri-
dun Bey, *Münşeat*, I, 112; Hoca Sâdeddin, *Tâ-
cü't-tevârîh*, I, 74, 84, 104, 119, 120, 122, 125;
Ayn Ali, *Kavânin-i Âl-i Osmân*, s. 11-12; *Mir'ât-ı
Hakkat* (Miroğlu), I, 81-87, 132-137, 166-169,
684-690; A. Ischirkoff, *Bulgarien, Land und
Leute*, Leipzig 1917, II, 16; *Les Statistiques de
la population en Thrace-Occidentale*, İstanbul
1922, s. 35-56; Halil İnalıcık, *Tanzimat ve Bul-
gar Meselesi*, Ankara 1943, s. IV-V, 17, 19-23;
Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda*

İlk Nüfus Sayımı, 1831, Ankara 1943, tür.yer.; a.mlf., *Osmanlı Tarihi*, VII, 83-101; Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler*, s. 9-12, 19-29, 56-57, 70-71, 75, 80, 84, 92; a.mlf., *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 13, 18-19; Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, İstanbul 1966, s. 79-81; Mehmet Beytullov, *Jivont naneseleniots ot Turski Proizhod u NRB*, Sofia 1975, s. 68; Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978, s. 125-126, 150-151, 186; Nicolaj Todorov, *La Ville Balkanique aux XVe-XIXe siècles, développement, socio-économique et démographique*, Bucarest 1980, s. 38-39; Kemal Karpat, *Ottoman Population, 1830-1914*, Wisconsin-London 1985, s. 50, 51, 75; a.mlf., "By Way of Introducing this Issue: Bulgaria's Methods of Nation Building-the Annihilation of Minorities", *International Journal of Turkish Studies*, IV/2, İstanbul 1989, s. 1-22; Süleyman Oğuz, *Osmanlı Vilâyet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilâyeti (1878-1885)*, İstanbul 1987; Bilal Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Ankara 1989, I; II, s. XXXI-CLXXXII; a.mlf., "Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırma ve Belgeler, IV", *TKŞ*, sy. 276 (1986), s. 257-262; a.mlf., "The Turkish Minority in Bulgaria: History and Culture", *International Journal of Turkish Studies*, IV/2 (1989), s. 159-175; Mohâmmmed Djinguiz, "L'Islam en Bulgarie et dans la Roumélie Orientale", *RMM*, V/7 (1908), s. 482-499; Ahmed Refik [Altınay], "1282 Bulgar İhtilali", *TTEM*, IX/86 (1341), s. 137-164; Irwin T. Sanders, "The Moslem Minority of Bulgaria", *MW*, XIV/4 (1934), s. 356-369; Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İFM*, XI/1-4 (1949), s. 524-569; a.mlf., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Temlikler", *VD*, II (1974), s. 298, 300, 301, 338-349, 359-361; Münir Aktepe, "XIV ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dâir", *TM*, X (1953), s. 299-312; Halit Mollahüseyin (Eren), "Muslims in Bulgaria: A Status Report", *JIMMA*, V/1 (1984), s. 136-144; Ali Eminov, "The Status of Islam and Muslims in Bulgaria", *a.e.*, VIII/2 (1986), s. 278-301; İlhan Şahin - Feridun Emecen - Yusuf Halaçoğlu, "Turkish Settlements in Rumelia (Bulgaria) in the 15th and 16th Centuries", *International Journal of Turkish Studies*, IV/2 (1989), s. 23-42; R. J. Crampton, "The Turks in Bulgaria, 1878-1944", *a.e.*, s. 43-78; Machiel Kiel, "Urban Development in Bulgaria in the Turkish Period: The Place of Turkish Architecture in the Process", *a.e.*, s. 79-129; Yusuf Halaçoğlu, "XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlar'da Bazı Osmanlı Şehirleri", *TTK Belleten*, LIII/207-208 (1989), s. 637-677.

YUSUF HALAÇOĞLU

Bağımsızlık Dönemi. Bulgaristan 5 Ekim 1908 tarihinde bağımsızlığını ilân ettikten sonra "çar" unvanı ile kral olan Prens Ferdinand'ın yönetiminde Osmanlı Devleti aleyhine bir Balkan ittifakı oluşturulmasında önemli rol oynadı. 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Arnavutluk ve Yeni

Pazar sancağına girmesiyle başlayan I. Balkan Savaşı'na Bulgaristan'ın yanında Sırbistan, Yunanistan ve Romanya da katıldı. Özellikle Bulgarlar bu savaşta önemli başarılar elde ettiler ve Çatalca'ya kadar Trakya'nın tamamına hâkim oldular. 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması Bulgaristan'la müttefiklerinin lehine, Osmanlı Devleti'nin aleyhine hükümler ihtiva ediyordu. Antlaşmadan bir ay sonra, maddelerin yorumu ve ele geçirilen toprakların paylaşılması hususunda müttefik devletler anlaşamayınca kendi aralarında II. Balkan Savaşı patlak verdi. Bulgaristan'ı dört yandan saran Sırbistan, Yunanistan, Romanya ve Karadağ bu ülkeyi büyük bir yenilgiye uğrattılar; durumdan istifade eden Osmanlı Devleti de Edirne'yi geri almayı başardı (20 Temmuz 1913). Barış istemek zorunda kalan Bulgaristan 10 Ağustos 1913'te Bükreş Barış Antlaşması'nı imzalayarak Güney Dobruca'yı Romanya'ya bıraktığı gibi Makedonya'dan da vazgeçti. Bulgaristan I. Dünya Savaşı çıktığında diğer Balkan devletlerinin aksine Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorluklarının yanında yer aldı. Ancak iç karışıklıklar ve yenilgiyle biten savaşın sonunda Çar Ferdinand mütareke istemek ve oğlu Boris lehine tahttan çekilmek zorunda kaldı (29 Eylül 1918). Savaşı sona erdiren Neully Antlaşması'yla (27 Kasım 1919) Bulgaristan Sırp lehine belirli bir stratejik toprak kaybına uğramış, Batı Trakya'nın tamamını kaybetmiş, Ege denizi kıyısını Yunanistan'a bırakmak durumunda kalmış ve Güney Dobruca'yı Romanya'ya veren Bükreş Barış Antlaşması hükümlerini de onaylamıştır. Ayrıca bu antlaşma Bulgaristan'ı, otuz yedi yılda ödenmek üzere 2.25 milyar altın frank, 70.825 baş hayvan ve 250.000 ton taş kömürü savaş tazminatına mahkûm etmiştir.

I. Dünya Savaşı'ndaki yenilgi, özellikle çarpışmaların son yılında yaşanan Dobre Pole hezimetini üzerine askerlerin isyan ederek devleti savaşa sokanlardan hesap sormaya kalkmaları ve kaybedilen topraklarda yaşayan Bulgarlar'ın ülkeye göçü siyasî istikrarsızlığa ve iktisadî sıkıntıya sebep oldu. Savaş sırasında yaptığı sert muhalefet yüzünden tutuklanan Çiftçi Partisi'nin genç ve dinamik lideri A. Stamboliyski, ayaklanan askerleri yatıştırmak üzere cezaevinden çıkarıldı ve ardından koalisyon hükûmetine bakan olarak alındı; barıştan sonra

yapılan genel seçimlerde partisi tek başına çoğunluğu elde edince de başbakan oldu. Çiftçi hükûmeti, iktidarda kaldığı üç yıl içinde küçük çiftçilerin istekleri yönünde çeşitli yeni düzenlemeler yaparken muhalefeti sindirmeye çalıştı. Sonunda hükûmet askerî bir darbe ile devrildi (9 Haziran 1923) ve Stamboliyski öldürüldü. Darbeden sonra A. Tsankov başkanlığında kurulan hükûmet, önceki hükûmetin köylülere dağıttığı toprakları eski mülüklerine iade etti ve siyasî partilerin kapatılması yönünde bir propaganda kampanyası başlatarak lider kadrodan önde gelenlerin bir kısmını tutuklattı. Çiftçi iktidarına karşı yapılan darbe sırasında tarafsızlık ilân eden komünistler, 23 Eylül 1923'te yeni rejime karşı silahlı ayaklanma başlattılar; ancak büyük bir başarısızlığa uğradılar ve yıl sonuna doğru hükûmet meclisten Komünist Parti ile bağlı kuruluşlarının kapatılmasını içeren Devleti Koruma Kanunu'nu geçirdi. 1923-1925 dönemindeki olaylar ve terörist hareketler kamuoyu önünde Tsankov hükûmetini yıpratırken iktidarın kendi içinde de önemli bir muhalefetin doğmasına sebep oldu. 1926'da muhalif liderlerden A. Lyapçev'in başkanlığında kurulan hükûmet ilk iş olarak bir af çıkardı ve suçluların cezalandırılmasında adalet gücüne ağırlık verdi. Ülkede çok partili siyasî hayat sürdükçe komünistler de İşçi Partisi adıyla yeniden legal örgütlenmeye gittiler (1927). Lyapçev döneminde iktisadî hayatta nisbî bir istikrar sağlanmış olmasına rağmen radikallerle liberallerden ve çiftçilerden belirli bazı grupları da yanına alan Demokrat Parti lideri A. Malinov, "Ulusal Blok" adıyla bir muhalefet oluşturdu ve 1931'deki seçimleri kazanarak iktidara geçti. Malinov hükûmeti iç politikada önemli bir değişiklik yapmazken dış politikada Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya'dan eski toprakların geri alınabileceğini umarak Faşist İtalya ve Hitler Almanyası'yla yakınlık tesis etti; bu yüzden 1934'teki Balkan Paketi'na da girilmedi. Bu arada İşçi Partisi kapatıldıysa da yerine Bulgar İşçi Partisi adıyla yenisi kuruldu. 19 Mayıs 1934'te, eski başbakanlardan Tsankov'un kurduğu Ulusal Sosyal Hareket Partisi, askerlerle yakın ilişkisi olan Zveno adlı faşizan kuruluşla birlikte eyleme geçerek bir darbe yaptı. K. Georgiev başkanlığında kurulan hükûmet ilk olarak meclisi dağıttı ve bütün siyasî partilerin faaliyetlerini durdurdu; ayrıca yerel yöne-